

abessiivia ja suurelta osin inessiiviä. Sa-
nastosta käsin määräytyy erityisesti illa-
tiivin, elatiivin ja partitiivin käyttö.

Heikkoa taivutusta (eli eräiden attri-
buuttien puolikongruenssia pääsanansa
kanssa) käsittelevästä luvusta on — tosin
perifeerisenä — jäänyt pois partitiiviuo-
toisen pääsanan attribuutin sija. Inarin-
lapissa attribuutti lienee genetiivi-akkusa-
tiivissa (esim. *tävälii uksad stuärräb* 'taval-
lista ovea suurempi'), luulajanlapissa tun-
netaan partitiivi vain parista nominista
eikä näiden edellä attribuuttia tavattane.

Viimeinen luku käsittelee tutkimus-
kohteina olleiden inarinlapin, merilapin
ja luulajanlapin kaasussysteemien eroja.
Luulajanlapissa on monia piirteitä, jotka
erottavat sen molemmista muista kielistä,
samoin merilapissa ja inarinlapissa on
joukko sellaisia yhteisiä piirteitä, jotka
erottavat ne luulajanlapista. Inarinlapin
merilapista erottavia piirteitä on vain
vähän, samoin merilapia ja luulajanlap-
pia yhdistäviä. (Monin kohdin kai voi-
daan uumoilla valtakielten vaikutusta:
inarinlappiin suomen, merilappiin norjan
ja luulajanlappiin ruotsin.) Yksin meri-
lapille ominaisia piirteitä tekijä mainitsee
kolme: nominatiivi *læt*-verbin deminutiivi-
muotoisen partisiipin perfektin subjek-
tina (tässä on tosin pikemminkin kysymys
læt-verbin erikoispiirteestä kuin sijasyntak-
sin piirteestä; samanlainen *læmäš*-
muodon käyttö tunnetaan myös laajalti
norjanlapissa); genetiivi-akkusatiivi mo-
nikollisten subjektien predikatiivadjek-
tiivissa (kuten prof. Mikko Korhonen jo
väitöstilaisuudessa mainitsi, nämä on
Knut Bergsland selittänyt kantalapin mo-
nikon nominatiivin äännelaillisiksi jatka-
jiksi; samanlaiset muodot tunnetaan myös
norjanlapissa); illatiivi tyyppiä *ige wož¹-
žon. vuov¹ dosum¹ mai* 'eikä saanut myydäksi'
(tämä jää täten ainoaksi merilapin erikois-
piirteeksi; sekin on tunnettu muualla nor-
janlapissa: *i-ge ož¹ žum vuov¹ demässii ~
vuowdētussii* id.).

Painovirheitä IMLK:sta on vaikea löy-
tää, tämän kirjoittajan silmiin osui vain
kaksi (s. 154, rivi 4: *poäräsmid* pro *poäräsmid*

'vanhentua'; s. 157, rivi 6: *veälppääin* pro
viälppääin 'pentu' komit. sg.; viimeksi mai-
nittu ei edes välttämättä ole painovirhe,
mutta ainakin inarinlapin sanakirjaorto-
grafian vastainen).

Kokonaisuudessaan IMLK on huo-
lellista ja terävää työtä. Yllä esitetyt huo-
maukset voivat tuntua paljolta, mutta
ne eivät ole lukuisia: syntaktisia ongelmia
on vain kovin vaikea käsitellä lyhyesti.
Lisäksi huomautukset liikkuvat lähinnä
kahden teeman tiimoilla: rakenteen mää-
reen käsite pyrittiin osoittamaan lisätutki-
muksen tarpeessa olevaksi ja verbin attri-
buutin käsitteen sovellusala haluttiin
supistaa niihin tapauksiin, joissa adverbi
liittyy määreenä vain verbiin eikä sano
subjektin yms. tilasta mitään. Lisäksi py-
rittiin osoittamaan, mitä hyötyä olisi rin-
nakkaisrakenteiden tarkastelusta, semant-
tisesta lähestymistavasta ja sijoitelausei-
den järjestelmällisestä käyttämisestä.

IMLK:n kaltaisia korkealaatuisia ko-
konaistutkimuksia näkee harvoin. Raija
Bartensin teos miellyttää paitsi työnsä
huolellisuuden ja näkemyksellisyyden
vuoksi myös täsmällisen ja lavertelua vält-
tävän sanontansa vuoksi. Se on eittämättä
oleva perusteos lapin syntaksin tutkijoille,
mutta myös yleisen teorianmuodostuksen
ja syntaksintutkimuksen kannalta se sisäl-
tää runsain mitoin uutta ja mielenkiin-
toista pohdittavaa.

Pekka Sammallahti

Nykysuomen adjektiivien semanttista peruskartoitusta

AIMO HAKANEN *Adjektiivien vastakohtasuh-
teet suomen kielessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden
Seuran toimituksia 311. Forssa 1973.
279 s.

Yksityisiä sanoja ja sanueita koskevalla
semanttisella tutkimuksella on suomen
kielessä melko pitkät ja vankat perinteet.
Kuitenkin semantiikassa on saatu odottaa

tavallista pitempään modernin kielitieteen vaikutuksia osaksi ehkä näiden perinteiden takia, osaksi varmaan sen vuoksi, että monia muita tutkimusaloja on pidetty viime aikoina paljon mielenkiintoisempina ja uusille metodeille sopivampina. Pitkään viipynyt, mutta sitäkin merkittävämpi uusi aluevaltaus on vihdoin tehty. Väitöskirjassaan »Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä» Aimo Hakanen on käynyt ennakkoluulottomasti ratkomaan laajaa kategoriasemanttista ongelmaa.

Tehtävä on pulmallinen. Hakasen luonteeltaan morfologis-semanttisen tutkimuksen kohteena ovat kaikki adjektiivit. Kategorian rajaamisessa on jo omat vaikeutensa. Tutkimuksen tarkoituksena on hahmotella yleiskuva adjektiivikategorian semanttisesta rakenteesta ja eri adjektiivityyppien vastakohtasuhteista. Tällaisen kokonaiskuvan luominen ja yleisten säännönmukaisuuksien löytäminen on vaativa tehtävä. Siinä tarvitaan huolellisesti määriteltä käsitteistöä ja luotettavia metodeja. Mutta Hakasen pyrkimyksenä on tunkeutua kieleen syvemmällekin. Hän yrittää perimmältään valaista nykysuomalaisen kielenkäyttäjän kompetenssia ja generointimekanismeja. Kaiken lisäksi tutkijalla ei ole ollut tukenaan kotoisia esikuvia, vaan hänen osakseen on tullut velvoittava vastuu kulkea tiennäyttäjänä.

Aiheen laajuuden vuoksi Hakanen on joutunut rajoittamaan tehtävänsä. Hänen tutkimuksensa on lähinnä synkronis-deskriptiivinen. Nimenomaisena kohteena ovat nykysuomen kirja- ja yleiskielen adjektiivit. Peruskorpuksena onkin nyky-suomen sanaston inventaari, Nykysuomen sanakirja. Puutteistaan huolimatta NS on Hakasen mielestä materiaaaliltaan riittävä tutkimukseen, jonka kohteena on erilaisien adjektiivityyppien varaan rakentuva semanttinen yleissysteemi. Yksityisten adjektiivien ja adjektiiviryhmien merkityskenttien ja vastakohtasuhteiden tutkimiseen hän pitää kuitenkin NS:n ainestaliinan suppeana. Negaation avulla tuotettujen adjektiivityyppien käsittelyssä Ha-

kanen turvautuu NS:aa huomattavasti laajempaan aineslähteistöön ottamalla mukaan suomen kansanmurteista, vanhasta kirjasuomesta ja kansanrunoudesta poimimaansa esimerkistöä. Näin osa tutkimuksesta saa diakronista syvyyttä aina 1500-luvulle asti ja lisää synkronista leveyttäkin.

Hakasen väitöskirja jakautuu neljään osaan. Aluksi selvitetään perusteellisesti käsitteistöä ja teoriaa. Toisessa ja kolmannessa luvussa kokeillaan hypoteesien ja metodien soveltuvuutta kielen esimerkkimateriaaliin. Aines on jaettu kahtia kriteerinä eksplisiittisen negaation käyttäminen vastakohtan tuottamiseen. Toisessa luvussa ovat käsiteltävinä ilman negaatiota tuotetut eli affirmaatiovastakohtat ja kolmannessa negaation avulla tuotetut eli negaatiovastakohtat. Viimeiseen lukuun on koottu vastakohtatutkimusten tulokset.

Negaatiomorfeemiin perustuvan pääjaon lisäksi luvussa »Affirmaatiovastakohtat» esimerkkiaineiston alaryhmittelyjen pohjana on pääosin myös morfologinen analyysi. Aines on jaettu perusadjektiiveihin, adjektiivijohdoksiin ja yhdysadjektiiveihin. Perusadjektiivit on puolestaan jaoteltu loppuvokaaleittain (t. johtimitain), johdokset johtimitain ja yhdysadjektiivit tyypeittäin omiksi ryhmikseen. Lisäksi adjektiivijohdokset on erotettu kahtia: puoli- tai epäproduktiivisiin johtimiin ja produktiivisiin johtimiin.

Luku »Negaatiovastakohtat» jakautuu ensinnäkin kahteen osaan sen mukaan, onko adjektiivit tuotettu prefiksien vai johtimen avulla. Prefiksikompositumit ovat joko EI- tai EPÄ-alkuisia. EPÄ-adjektiivit on ryhmitelty perusosien mukaan alaryhmiin. Johtamalla tuotetut (MA)TON-loppuiset adjektiivit ovat joko denominaalisia tai deverbaalisia. Tarkemmat alaryhmittelyt on tehty kannan perusteella semanttisia ja syntaktisia kriteerejä käyttäen.

Aineksen jaottelussa on ollut monia ongelmia. Puhdas morfologinen analyysi ei ole ollut riittävä, vaan on ollut pakko tur-

vautua myös muiden tasojen kriteereihin. Perusadjektiivieihin on liitetty johdoksia semanttisin perustein. Yhdysadjektiivien ja johdinten jaottelussa on käytetty syntaktisiakin ominaisuuksia apuna. Kaiken kaikkiaan ainakin tämän tutkimuksen käyttöön Hakasen pikkutarkka analyysi tuntuu onnistuneelta ja toimivalta. Ryhmittelyä havainnollistaa s. 19 selväpiirteinen kaavio.

Teoreettisissa johdannossaan Hakanen selvittelee aluksi adjektiivikategorialle ominaisia piirteitä. Hänen tutkimuksessaan adjektiivi on lähinnä ohjetermi, joka merkitsee samanaikaisesti morfologisen, syntaktisen ja semanttisen tason yksikköä.

Koska Hakanen tutkii adjektiivin semanttisen vastakohtien ilmaisemista, hän joutuu laajasti pohtimaan *merkitys*-käsitteen teoriaa. Hän suhtautuu varovaisesti adjektiivien tarkoitteeseen ja pitääkin niiden keskeisenä tehtävänä suhteiden ilmaisemista. Jo tässä ilmenee hänen kokonaisvaltainen, sanakirjanomaisesta poikkeava näkemyksensä, vaikka hänen tärkein aineksensa on — paradoksaalista kylläkin — poimittu sanakirjasta. Tätä paradoksaalisuutta lisää sekin, että hän tähdentää tutkimuksessaan erityisesti kontekstin osuutta. Hän kallistuu kannalle, jonka mukaan sanalla tuskin on itsenäistä, kontekstista riippumatonta merkitystä. Hän pyrkii käsittelemään aineistoa kautaltaan kontekstiin kuuluvana, vaikka pyrkimys jääkin pakosta useimmiten implisiittiseksi. Hakasen konteksti-käsite on avara. Siihen kuuluu myös kielenulkoinen konteksti, jota ei hänen mukaansa voi jättää missään vaiheessa ottamatta huomioon merkityksiä tutkittaessa. Tämä suhtautumistapa on ilmeisen hedelmällinen, mutta eri asia on, voiko sitä laajassa tutkimuksessa järjestelmällisesti toteuttaa.

Komponenttianalyysi on keskeisellä sijalla Hakasen väitöskirjassa. Hän pyrkii löytämään semanttisten vastakohtien generoimiseen tarvittavat merkityskomponentit, jotka ovat yhteisiä eri adjektiiviryhmille. Kokonaan uutta onkin semanttisessa tutkimuksessa se, että Haka-

nen valaisee kielenkäyttäjän kompetenssia, joka käsittää tässä tutkimuksessa siis adjektiivikategoriaan kuuluvat lekseemit ja niiden suhteet sekä uusien lekseemien ja lekseemisuhdeiden tuottamismekanismien. Kielenulkopuolisina tekijöinä hänen mukaansa kompetenssiin kuuluvat myös presuppositiot, ennako-oletukset. Näin kontekstin tärkeys korostuu generoimisprosessinkin kannalta.

Merkityskomponenttien analyysin vastapainoksi Hakanen kohdistaa kokonaisvaltaisen näkemyksensä mukaisesti huomiota myös merkityskenttiin. Hän on omaksunut käsityksen, että jokainen morfeemi on oman merkityskenttensä ympäröimä. Morfeemien merkityskentistä muodostuu puolestaan monenlaisten laajempien merkityskenttien verkko.

Johdantoluvun lopussa Hakanen tarkastelee opposition yleistä teoriaa ja erilaisia vastakohtatyyppöjä ja -ryhmityksiä. Hän pitää oppositiota kielen toimintamekanismin keskeisimpänä periaatteena. Hän määrittelee s. 33 vastakohtien tutkimuksensa tarpeisiin seuraavasti: »Kaksi kielen elementtiä voivat olla toistensa semanttisia vastakohtia, jos ainakin toisella on yksi sellainen merkityskomponentti, joka erottaa elementit toisistaan, ja jos niillä samanaikaisesti on vähintään yksi merkityskomponentti, joka yhdistää nämä kielen elementit toisiinsa niin, että ne tiettyjen ehtojen vallitessa ovat vaihdettavissa toisiinsa.»

Vastakohdat voidaan jakaa ensinnäkin kontrastiivisiin ja varioiviin (s. 35—40). *Kontrastiivisia* ovat komplementaariset vastakohdat, antonyymit ja käänteisvastakohdat. *Komplementaariset vastakohdat* ovat absoluuttisesti luokittelevia vastakohtapareja, joiden toisen poolin kieltö implisoi toisen poolin, esim. *kuolevainen*)(*kuolematon*. *Antonyymit* sen sijaan ovat suhteellisia, esim. *pieni*)(*suuri*. Antonyymiparin pooleilla ei ole vakioista alaansa yhteisellä dimensiolla, vaan kummankin dimensioala riippuu toisen dimensioalasta. Tällaisilla vastapooleilla ei Hakasen mukaan ole varsinaista itseismerkitystä, vaan ne saa-

vat merkityksensä kontekstissa johonkin relaatiotasoon liittyessään. *Käänteisvastakohdilla* tarkoitetaan sellaisia vastakohtapareja, joiden merkitykset ovat ikään kuin toistensa käänteisarvoja, esim. *annettu*)(*otettu*.

Varioivat vastakohdat muodostuvat hierarkkisten adjektiiviluokkien saman tason hyponyymeista. Niissä yksi sarjan kaikista mahdollisista vaihtoehdoista esiintyy muiden vastakohtana sulkien muut mahdollisuudet pois, esim. *keväänlinen*)(*kesällinen*)(*syksyllinen*)(*talvellinen*.

Toiseksi vastakohdat voidaan jakaa *yleisvastakohtiin* ja *kontekstivastakohtiin* (s. 41). Edellisissä vastakohtaisuus on tarttunut osaksi merkitystä, koska niitä käytetään hyvin taajaan toistensa vastakohtina. Jälkimmäiset ovat tilapäisluonteisempia, ja konteksti on usein välttämätön niiden vastakohdiksi hahmottumiselle.

Kolmantena jakoperusteena on oppositiovaihtoehtojen lukumäärä (s. 42—43). Jos vain kaksijäseninen vastakohtapari on mahdollinen, kyseessä ovat *kontradiktoriset vastakohdat*. Jos vastakohtaparin rinnalla on muitakin vaihtoehtoja, puhutaan *kontraarisista vastakohdista*.

Hakasen mukaan »kaikki adjektiivivastakohdat ovat viime kädessä kontekstivastakohtia, ja vastakohdan kriteerit voidaan määrittää vain kunkinkertaisen kontekstin avulla» (s. 49). Käytännössä näin kontekstikeskeinen tutkimusote ei ole kuitenkaan mahdollinen, vaan tekijä lähtee siitä otaksumasta, että rinnalla on suhteellisen itsenäisiä yleisvastakohtia, joista itsenäisimpiä ovat antonyymivastakohdat. Tutkimuksen pääpaino onkin juuri niissä. Näin tekijä on joutunut etsimään tutkimusmetodissaankin soveliainta vastakohtien origoa dimensioalueella yleisvastakohdat—kontekstivastakohdat. Valittu yleisvastakohtiin päin kalteva keskitie on ainakin tarkoituksenmukainen.

Kielenaineksiaan tekijä käsittelee varmasti ja huolellisesti luokitellen. Hän luettelee NS:aan sisältyvät adjektiivit lähes kaikki suurimpia johdos- ja yhdysanatyyppejä lukuun ottamatta. Ilmeisesti

poimintavaihe olisi nopeutunut ja helpotunut, jos tekijällä olisi ollut käytettävään Suomen kielen käänteissanakirja. Tekijä luonnehtii lyhyesti ja osuvasti kunkin adjektiiviryhmän ikäsuhteita ja mahdollisia yhteisiä semanttisia piirteitä. Johdoksien osalta hän tekee huomioita johtimen alkuperästä, produktiivisuudesta ja siitä, millaisiin kantoihin johdin liittyy. Edelleen hän määrittelee johtimen yhteisen merkityskomponentin, mikäli se on havaittavissa. Kunkin adjektiiviryhmän loppuun hän kokoaa näytteitä mahdollisista vastakohdista, jotka hän on valinnut oman intuiotionsa perusteella.

Semantiikan tutkija joutuukin operoimaan paljon pelkän intuiotionsa ja oman kielellisen kompetenssinsa avulla. Tässä piilee melkoinen yksipuolisuuden vaara, jota Hakanen on kiitettävällä tavalla pyrkinyt välttämään. Useilla testeillä hän esimerkiksi osoittaa, kuinka monimutkainen jo yhdenkin perusadjektiivin merkityskenttä on ja kuinka suuri joukko — keskenään jopa vastakohtaisia — adjektiiveja voi esiintyä yhden ja saman adjektiivin vastakohtina. Yksilöiden kielellisessä kompetenssissa olevien erojen vuoksi voi olla tekijän kanssa joistakin yksityiskohdista eri mieltä. Esimerkiksi s. 163 esitetään kolmen jäsenen vastakohtasarjoja, mm. *demokraattinen*)(*epädemokraattinen* — *demokratianvastainen*, jossa EPÄ-kompositumi ilmaisee tekijän mukaan perusosansa lievää vastakohtaa ja kolmas jäsen jyrkkää vastakohtaa. Kuitenkin monien kielitajussa ilmeisesti *epädemokraattinen* = *demokratianvastainen*, sillä heille vastakohdat ovat puhtaasti kontradiktorisia: toisena poolina on *demokraattinen* ja toisena poolina kaikki muu sen enempiä erittelemättä. Tällaiseen vastakohtajakaumien erilaisuuteen vaikuttaa todennäköisesti vahvimmin kielenulkoinen konteksti, jonka merkitystä Hakanen ei suotta tähdenä. Ainakin teoreettisesti *epädemokraattisella* voi olla myös merkitys 'demokratian ulkopuolella oleva, demokratia-käsitteen piiriin kuulumaton', jolloin sen vastakohtana on yhtä hyvin *demokraattinen* kuin

demokratianvastainenkin. Semanttinen tutkimus ei voi päästä kategorioiden rajaamisessa absoluuttiseen yksiselitteisyyteen, minkä Hakanen useaan otteeseen toteaa-kin.

Hakasen käyttämät kiintoisat testit valaisevat muun muassa kielenkäyttäjän generointimekanismeja merkityskenttien ja -komponenttien kannalta. Esimerkiksi ensimmäinen testi (s. 67—73, liite 1) mittaa semanttista produktiivisuutta. Vastaajia pyydettiin korvaamaan adjektiivi *hyvä* (*huono*) kymmenessä konneksiossa. Vastajat, joita oli 145, korvasivat *hyvän* 572 erilaisella vastincella, joista 329 oli yksitäsiesiintymiä. Tuloksia Hakanen tulkitsee siten, että merkityspiirteet tavallaan kimpuuntuvat erilaisiksi runko- ja sivukomponenteiksi. Suuremmalla populaatiolla tehdyt frekvenssitutkimukset ilmeisesti muuttaisivat komponenttien välisistä painotussuhteista saatua kuvaa. Olennaisinta Hakasen mukaan on kuitenkin se, että vastakohtaisuus on osa antonymivas-takohtien yhteistä merkityskenttää. Testit osoittavat oikeaksi myös Hakasen esittämän hypotesin, että vastakohtien generoimiseen kuuluu kontekstin rajaaminen (s. 41). Vastakohtien välillä täytyy siis aina olla tietty lähtöpiste tai -taso, joka on jollakin tavoin sidoksissa kontekstiin.

Affirmaatiivastakohtia koskevan luvun alussa Hakanen esittää hypotesin, että adjektiivin myöntövastakohtana on tavallisesti toinen, morfologisesti samantyyppinen adjektiivi (s. 54). Oletus osoittautuikin pääpiirteissään oikeaksi. Koko aineiston käsittelyn ajan tekijä tarkkailee generatiivista aspektia kiinnittämällä huomiota eri adjektiivityyppien suhteelliseen osuuteen sekä eri tyyppien semanttiseen ja samalla todelliseen produktiivisuuteen. Hänen käsityksensä mukaan semanttista koodia voidaan kuvata vain luotettavilla semeemien frekvenssitutkimuksilla. Lisäksi pitää selvittää juurimorfeemien semanttiset piirteet sekä tuotosmorfeemien semanttinen funktio ja produktiivisuus.

Tutkimustensa tässä osassa Hakanen

päättyy mm. seuraavantapaisiin tuloksiin. Nykysuomessa on kaksi affirmatiivista adjektiivikategoriaa: epäproduktiiviset ja produktiiviset adjektiivit. Epäproduktiivisia ovat hänen perusadjektiiveiksi nimitämänsä sekä epäproduktiiviset adjektiivijohdokset ja yhdysadjektiivit. Niitä kielenkäyttäjää ei varsinaisesti tuota, vaan ne ovat hänellä eräänlaisena opittuna varastona. Merkityksensä ne saavat kunkin-kertaisessa kontekstissa. Kielenkäyttäjää tarvitsee tuotosemekanismeja vain liittäessään epäproduktiivisen adjektiivin kontekstiin. Hakasen laskelmien mukaan näitä adjektiiveja on NS:ssa alle kaksituhatta. Normaaliin yleiskieleen niistä kuuluu vain 500—600. Näistä taas valtaosa on kielen keskeistä sanastoa, jonka käyttöfrekvenssi on suuri ja merkityskentät hyvin laajoja. Perusadjektiivit ovat nykykielessä motivoimattomia sanoja, ja siksi ne kuuluvatkin relatiivisiin adjektiiveihin. Tästä johtuu, että niiden merkityksen runkona on suhde toiseen adjektiiviin. Tätä suhdetta Hakanen pitää nimenomaan vastakohtaisuutena.

Produktiivisiin adjektiiveihin kuuluvat produktiivisten johdinten ja prefiksien tuottamat adjektiivit ja suurin osa yhdysadjektiiveista. Tähän kategoriaan kuuluvia adjektiiveja on NS:ssa parisenkymmentätuhatta, ja niitä voidaan muodostaa loputtomiin tuotosmorfeemien avulla. Tuotosmorfeemien tehtävä on kahtalainen. Ensinnäkin niitä käytetään adjektiivijoina tuottamaan adjektiiveja muiden sanaluokkien jäsenistä, ja toiseksi niiden avulla modifioidaan adjektiivien merkitystä eli niitä käytetään modifioijina. Modifioivien johdinten keskeisimmiksi merkityskomponenteiksi Hakanen katsoo moderatiivisen, samankaltaisuutta osoittavan ja deminutiivisen komponentin (s. 138—139). Koska näille johdosten merkityskomponenteille ei ole vastakohtia, perustuu tämäntyyppisten adjektiivien oppositio juurisemeemien vastakohtaisuuteen. Näin ollen jo olemassa olevista vastakohtidista generoidaan toistensa vastakohtiksi samoin motivoituidut adjektiivijohdokset,

jotka tavallisesti ovat keskenään samantyyppisiä.

Komparaatiojohdoksia Hakanen käsittelee s. 113—122. Komparaatio perustuu oppositioon, komparatiivi nimenomaan binaariseen oppositioon. Perusfunktioitaan sekä MPI- että IN-johdokset ovat kvalifioivia, mutta nykykielessä komparaatio tajutaan Hakasen mukaan kvantiteettiin perustuvaksi. Nykykielen kontrastikomparatiivi edustaa vanhaa perusfunktioita. Kontrastikomparatiivin paikallisia tai ajallisia suhteita ilmaisevat vastakohtaparit muistuttavat suuresti adjektiivisia antonymipareja.

Hakanen esittää käsityksensä, että semanttiset vertailusarjat ovat tyyppiä *suurempi — pienempi — pienin, tyhjempi — täydempi* eli vertailukohde ei ole johdoksen kannan suunnassa. Tämä merkitsee sitä, että komparatiivi ilmaisee ensisijaisesti vastakohtaa ja että komparaatio on aina sidoksissa kontekstiin. Yleisen eli kvantifioivan komparatiivin johdoksia yhdistää merkityskomponentti 'sellainen, joka vertailukohdettaan voimakkaammin poikkeaa johdoksen kantasanan tarkoitteen suuntaan' (s. 119). Hakanen pitää kvalifioivia kontrastisuperlatiiveja primaarisina nykykielen komparaatioon kuuluviin kvantifioiviin superlatiiveihin nähden. Myös IN-johtimissa keskeisenä on suunta-komponentti ja niiden yhteisenä merkityskomponenttina 'sellainen, joka vertailukohteitaan voimakkaammin poikkeaa johdoksen kantasanan tarkoitteen suuntaan' (s. 121).

Negaatiivastakohtia käsittelevän luvun alussa pohditaan ensinnä negaation teoriaa. Hakasen mukaan negaatio ja oppositio ovat kielessä kytkeytyneet toisiinsa, joten niitä on tutkittava kiinnittämällä huomiota kumpaankin. Negaatiota voidaan erottaa kahta lajia: lausnegaatio ja sananegaatio. Niiden yhtäaikaisesta esiintymisestä on huomattava, ettei suomen kielessä kaksinkertainen negaatio merkitse pelkkää negaation kumoutumista. Negaatiolla on myös modifioivia vastakohtaisuussarjaan kuuluvia piirteitä.

EI-prefiksiä käytetään etupäässä erikoisalojen teoreettisluonteisessa kielessä. Mallina on ollut indoeurooppalaisten kielten kieltoprefiksien käyttö.

EPÄ-alkuisia adjektiiveja käsitellään s. 154—190. EPÄ-prefiksi on nykysuomessa lähinnä negatiivinen, lievää kontraarista vastakohtaa ilmaiseva produktiivinen prefiksi. EPÄ-kompositumit kuuluvat etupäässä nykysuomen yleiskieleen. Vanhassa kirjasuomessa ja kansanmurteissa ne ovat melko harvinaisia. Indoeurooppalaisten kielten esikuvilla onkin niiden synnyssä ollut merkittävä vaikutus. Kuitenkin Hakanen arvelee, että EPÄ-prefiksin ilmaiseva puhdas negaatio ja pejoratiivinen funktio ovat suomen kielen omajohdoksen kehityksen tulosta. Hakanen on tehnyt sen havainnon, että EPÄ-prefiksi liittyy ennen muuta positiiviseen perusosaan. Sekä EPÄ-liitteen produktiivisuutta että perusosan arvostuskomponenttia (positiivinen—negatiivinen) Hakanen on mitannut testeillä (s. 184—190).

Negaatiivastakohtien toisena pääryhmänä on johtimen avulla tuotettu negaatio (s. 190—246). Hakasen laskelmien mukaan NS:ssa on noin 2 200 TON-loppuista adjektiiveja, joista suunnilleen puolet on deverbaalisia MATON-johdoksia. Luku ei kuitenkaan ilmaise johdosten todellista määrää nykysuomessa, sillä johdin on hyvin produktiivinen. Nyky-suomen TON-johdin on »negaatiomorfeemi, joka kohdistamalla eksplisiittisen negaation yksittäiseen lauseenjäseneen tuottaa adjektiivien (partisiipit mukaan luettuina) kontraaris-kontradiktorisia vastakohtia» (s. 235). Johtimen alkuperäinen merkitysfunktio on abessiivin merkitysfunktion tapainen. Nykykielen TON-johtimen semanttinen funktio on Hakasen näkemyksen mukaan suomen kielen omaperäisen kehityksen tulosta.

Hakanen pohtii s. 238 TON-johtimen semanttisen funktion joustavuuden vaikutuksia. (MA)TON-johdosten informaation määrä on kasvanut siinä määrin, että on päädytty epämääräisyyteen, ilmaisu-tarkkuuden huononemiseen. Hän pitää

mahdollisena, että tämän epämääräisyyden välttämiseksi on muodostettu vieraan mallin mukaan sellaisia adjektiiveja kuin *jäävapaa* ja *kaloriköyhä*. S. 240 esitellään testi, joka mittaa muutamien (MA)TON-johdosten semanttista hyväksyttävyyttä. Vastausten suuri hajonta tukee käsitystä näiden johdosten semanttisesta epämääräisyydestä.

TON-johdosten osalta on huomattavaa, että joskus kannan leksikaalinen merkitys häviää miltei kokonaan ja jäljelle jää johdoinen ilmaisema poikkeavuus (s. 212). Tällaisia adjektiiveja ovat esim. *mahdoton*, *tavaton* ja *yletön*. Muutamissa murteissa tavattavissa TON-adjektiiveissa, joiden kantana on adjektiivi, johdos ei ilmaise kannan vastakohtaa, vaan vahvistaa kannan merkitystä, esim. *hirmuton*, *hulluton* 'villi, hurja', *surkeeton* 'erittäin surkea' (s. 217). Hakanen on löytänyt TON-johdosta myös intensiteetin voimakkuutta osoittavan merkityskomponentin. Se ilmaisee kolmijäsenisessä vastakohtasarjassa voimakasta poikkeamista toisen jäsenen suuntaan, esim. *heikko* (*vahva* — *järkkymätön* [usko], *itävä(inen)* t. (*hyvä*)*itoinen* t. *hyvä*) (*epäiloinen* t. *huono* — *itämätön* [siemenvilja]) (s. 225).

Nämä ovat vain hajaesimerkkejä Hakanen tekemistä runsaslukuisista huomioista ja johtopäätöksistä. Laajoja, koko aineistoa kattavia päätelmiä on ollut vaikea tehdä, kuten Hakanen s. 248 toteaaakin: »Kokonaisuutena vastakohtien määräytyminen on monimutkainen prosessi, jonka pelkistäminen yksinkertaisiksi ja samalla yleispäteviksi säännöiksi ei ole mahdollista.» Yksityiskohdissaan tutkimustulokset ovatkin sitten sitä runsaammat.

Aimo Hakasen väitöskirja on monin tavoin esimerkillinen. Pelkästään aineksen taksonominen luokittelu on ollut paljon tehtävä, vaikka se luo vasta pohjan, johon varsinainen tutkimus perustuu. Semanttisten johtopäätösten tekemistä varten on pitänyt kartoittaa adjektiivikategoriaa monien aspektien kannalta. Mutta Hakanen ei ole tyytynyt pelkästään synkronis-deskriptiiviseen kuvaukseen,

vaan hän on tunkeutunut paljon syvemmälle: kielenkäyttäjän kompetenssiin ja generoivaan mekanismiin. Väitöskirja sisältää sekä tarkkoja analyyseja että laajoja synteesejä. Kielenilmiöiden sidoksisuus tulee selvästi ilmi: semantiikkaa ei voi tutkia pelkästään semanttisessa tasossa, vaan huomioon on otettava myös morfologinen ja syntaktinen taso. Hakasen tutkimus osoittaa myös, miten lukuisien ja joskus voittamattomankin vaikeiden ongelmien kanssa semantikko joutuu kamppailemaan. Hakanen on saavuttanut kauniin työvoiton. Ehkäpä hänen saavutuksensa innostaa ja rohkaisee muitakin. Myös semantiikka on tutkimisen arvoista.

Raimo Jussila